

3-La construcció de l'Estat Liberal (1833-1868)

3.1-El règim de l'Estatut Reial i la Revolució Liberal (1833-1837)

Introducció: En estos anys es produeix la implantació definitiva del liberalisme a Espanya. El **liberalisme*** és una ideologia sorgida com una evolució de les idees de la il·lustració aplicades per primera vegada en la Revolució Americana i que a partir de la Revolució Francesa (1789) s'estengué per tot el continent europeu i Amèrica Llatina. Té un **doblet caràcter, polític i econòmic**, generalment inseparable.

-El **liberalisme polític*** es basa en la idea de sobirania nacional, en la redacció de constitucions -lleis bàsiques de l'Estat- assentades en aquesta idea i que implicaven, per tant, la separació de poders i la reducció -o la supressió- del poder reial. Implicava la concessió de llibertats civils (expressió, premsa, *habeas corpus*, etc.) i en la realització d'eleccions periòdiques. En el segle XIX, però, tot açò no implicava la instauració d'una democràcia plena, ja que es negava la ciutadania plena i, per tant, el dret a vot a les dones i les minories racials. El liberalisme del segle XIX, millorat i democratitzat -amb dones i minories- és la base dels sistemes d'organització política vigents actualment al 90% del món.

-El **liberalisme econòmic*** és va implantar junt al polític. Basat en les idees de pensadors com el britànic **Adam Smith** i parteix de la base de que les relacions econòmiques han de ser completament lliures; el que sota l'Antic Règim implicava la desaparició dels privilegis i posteriorment la no-intervenció de l'estat en l'economia. Als segles XVIII i XIX es resumia en la frase "*laissez faire, laissez passer*" (deixar fer, deixar passar). El que implicava deixar llibertat total per a treballar i fabricar, i llibertat total per a comerciar; sense privilegis gremials ni duanes interiors ni aranzels. [els **aranzels*** eren impostos que s'imposava a les mercaderies que entraven a un país. Variaven segons els productes i sovint servien per protegir els productors locals, encarint artificialment els productes estrangers que així resultaven menys competitius]. Així els liberals més estrictes són partidaris del **lliurecanvisme***, que implica la desaparició total dels aranzels i, per tant, la plena competència comercial entre els països. En la pràctica tots els països han aplicat, en major o menor mesura, el **proteccionisme***, restringint la competència per a protegir alguns dels sectors econòmics propis, poc competitius.

[A finals del segle XX i al segle XXI el **neoliberalisme** planteja, de nou, que l'estat deuria deixar d'intervindre en l'economia -el que implicaria no regular salaris ni afavorir l'existència de sindicats. A la vista de l'actual crisi mundial, pareix evident la necessitat dels controls estatals sobre l'economia.]

En morir Ferran VII en 1833 passà a regnar la seua dona, **Maria Cristina de Borbó** com a regent, ja que l'hereva, Isabel, tan sols tenia 3 anys. Regència que duraria 7 anys (1833-1840). La jove regent va trobar una situació política certament complicada:

*Havia canviat radicalment el panorama polític internacional; les primeres revolucions liberals havien triomfat a França i poc després a Portugal (en 1834 els liberals guanyaren als absolutistes la guerra civil), i a Gran Bretanya el nou govern estava realitzant reformes de caràcter democràtic.

*L'Estat es trobava en fallida econòmica, el que dificultava la realització de les necessàries reformes.

*Des del moment en que s'havia confirmat la regència de Maria Cristina, els carlins s'havien alçat en armes en defensa de l'aspirant absolutista a la Corona, Carlos María Isidro. Començava la **Primera Guerra Carlina (1833-1839)** que condicionaria tot el període.

*L'únic aspecte positiu estava en el fet que, ja en 1830, Ferran VII havia decretat una amnistia (perdó) a favor dels liberals que es trobaven a presó o a l'exili. Així, la regent ara comptava amb el suport dels monàrquics reformistes -que havien donat suport a Ferran VII els últims anys- i també dels liberals. Aquests ara gaudien d'importants contactes a França, Gran Bretanya i Portugal, tant als governs com als sectors comercials, resultat del llarg exili que alguns havien patit.

Així, en 1833 començà la **primera guerra carlina (1833-1839)**. Els **carlins***[carlistas] eren una part de la noblesa, especialment de la més baixa -que tenia molt a perdre si s'anul·laven els privilegis-, gran part del clergat -que temia també perdre influència i poder econòmic- i sectors del camperolat -especialment el més pobre. El baix camperolat s'integrà al carlisme per raons de fe religiosa -l'eslògan era "Dios, patria y rey", però també perquè entenien que el liberalisme empitjorava les seues condicions de vida, ja que podien encarir-se els arrendaments i desaparèixer els comunals. A més va atraure a sectors empobrits i marginals, ja que formar part d'una partida carlina implicava "cobrar un sou" i donava dret a participar de robatoris i saquejos als ajuntaments i les famílies liberals. El carlisme es podia confondre, així, amb una mena de bandolerisme "amb excusa".

Els carlins varen ser importants a les zones rurals del nord de la península: Especialment al País Basc i Navarra -que dominaven completament llevat de les capitals-, nord de Catalunya, baix Ebre i Maestrat -la regió interior on s'uneixen Tarragona, Terol i Castelló. Els carlins, però, sols arribaren a controlar les zones rurals, sense arribar a ocupar mai una capital de província, ja que fracassaren en l'intent d'ocupar Bilbao, ciutat que assetjaren molt durament els primers anys de guerra. La guerra carlina va ser bàsicament una guerra de guerrilles, rural, en la que els carlins es feren forts a les zones que controlaven i atacaven les ciutats i regions liberals properes. En dues ocasions els carlins organitzaren grans expedicions (l'expedició del general Gómez i l'expedició reial) que varen recórrer en 1836 i 1837 durant mesos territori liberal sense que patir cap derrota greu, però tampoc sense arribar a ocupar cap territori de forma permanent ni a provocar cap derrota decisiva en els liberals.

La **Regència de Maria Cristina** va anar passar per diferents etapes, marcada per les convulsions provocades per la guerra:

a) **Eta de l'Estatut Reial (1833-1835)** en la que va predominar el reformisme. Maria Cristina, conscient de la difícil situació que travessava, va impulsar una mena de "transició pactada", amb els sectors més moderats del liberalisme, de manera que s'anara reformant la monarquia absoluta. La clau en aquest moment es troba en la necessitat de guanyar una guerra a la que Mª Cristina ha de fer front sense disposar de diners. Calia, per tant, comptar amb l'ajuda de Gran Bretanya, França i Portugal -que ja tenien règims liberals- per a consolidar el règim, i això passava **per reformar la monarquia, fent-la acceptable per als liberals europeus**. L'objectiu de Maria Cristina, com a membre d'una dinastia de monarques absoluts, era **procurar cedir el mínim poder possible**, el que descartava l'aprovació de la Constitució de Cadis. Les **principals reformes** d'aquests anys (1833-35) varen ser:

1- **Divisió provincial de Javier de Burgos (1833)**: La divisió provincial vigent era de temps de Felip V i era poc pràctica (províncies minúscules i altres enormes; algunes molt poblades i altres despoblades). Calia, per tant, racionalitzar-la. Amb la nova divisió Espanya es dividia en 49 províncies de grandària similar (les mateixes que ara, però amb Canàries unides en una sola província). Aquesta reforma era bàsica per garantir una administració més eficient. La idea era situar al front de cada província un delegat del govern (es denominava en aquest moment "*Cap Polític*" i després es dirà "*Governador Civil*"), que s'encarregara de fer complir la llei i informar al govern del que passara a la província.

2- Aprovació de l'**Estatut Reial (1834)**: Era una carta atorgada*, que tenia com a principals característiques:

a) **Sobirania Reial**: El poder recau en el rei, no en la nació.

b) Reconeixia un **poder reial molt extens**, no acceptava la separació de poders. El rei controlava el legislatiu (redactava les lleis i nomenava els diputats que volia), i l'executiu (nomenava el propi govern).

c) Es creava un **parlament bicameral** (dos cambres), controlades en la pràctica per la corona. Una cambra es composava per membres de designació directa per la reina i de la que formaven part els *Grandes de España** [Els membres més importants de la noblesa castellana; nobles molt rics i poderosos] i l'altra cambra s'escollia per elecció per mitjà d'un **sufragi censatari molt restringit** (votava un 0.15% de la població).

d) No es reconeixien les llibertats individuals.

L'Estatut Reial era l'efecte del pacte entre els absolutistes reformistes i la pròpia reina, amb els liberals moderats. Així, **els liberals quedaren dividits en dos grups**. Per un costat els **moderats** que, donada la situació de guerra, accepten de moment l'estatut (que recollia molt poques idees liberals) i col·laboren amb la reina. Els **progressistes** continuaren defenent la necessitat de restaurar la constitució de Cadis (1812). El fet que l'Estatut Reial no agradara als liberals explica que desapareguera tan sols dos anys després.

b) Revolució liberal (1835-1837)

A principis de 1835 la inoperància de l'exèrcit liberal front a les creixents victòries carlines, provocaren un moviment revolucionari a les principals ciutats encapçalat pels progressistes, que obligaren a la regent a canviar el govern. En juny de 1835 ocupa el ministeri d'Hisenda, procedent de l'exili, el progressista **Mendizábal** personatge clau d'aquesta etapa que actuà com a impulsor de les principals reformes que implantaren el liberalisme. Comerciant exiliat a Gran Bretanya, anys abans havia fet fortuna finançant els exèrcits revolucionaris de Portugal i Bèlgica. Encara que no durà ni un any al govern -nomenat president en setembre de 1835, va ser destituït en maig de 1836 per posar un nou govern moderat-, imposà amb èxit un **programa revolucionari**, amb l'objectiu de guanyar la guerra:

1- **Reforma d'Hisenda.** El govern necessitava donar urgentment una imatge de solvència, ja que els títols de **deute públic*** espanyol estaven molt desprestigiats i ningú prestava al govern. [Els títols de **deute públic** -pagarés, bons, lletres...- són mitjans que encara hui utilitza l'estat per "demandar prestat" als particulars i els bancs, amb el compromís de tornar el préstec amb uns interessos en un termini prefixat. Aquest compromís no s'acomplia en temps de Mendizábal i això feia impossible demandar més diners prestats (si no tornes el que ja deus, no pots demandar més)] Multiplicà el pressupost de l'Estat per tres, incrementant molt els impostos. Tractava així de demostrar solvència per obtindre préstecs a Gran Bretanya, però aquest intent fracassà.

2-**Liquidació de l'Antic Règim:** Restaurà la **Constitució de 1812** i els decrets de Cadis que afectaven als privilegis de la noblesa i el clergat, (i a la mesta, gremis, etc.), recuperaven les llibertats i reimplantaven la Milícia Nacional -molt important en aquests anys- com ja s'havia fet en 1820. Ara la reforma serà ja definitiva.

3-**Reforma del servei militar:** L'objectiu era incrementar l'exèrcit liberal fins un total de 450.000 homes. L'exercit utilitzava el mètode de les **quintes*** [vell sistema castellà que va ser recuperat per Felip V. Es basava en organitzar sortejos als ajuntaments per que 1/5 dels joves de certa edat -els quintos- s'incorporaren al servei militar durant uns anys. Al segle XVIII servien per reforçar, en moments de necessitat, a l'exèrcit professional, però Ferran VII no va utilitzar-lo per por als pronunciaments]. En 1835 Mendizábal potencià les quintes, com si es tractara d'un nou impost -una "contribució de sang"- al que tenien el deure de participar tots els ciutadans. Va introduir una novetat: els escollits al sorteig podien evitar el servei a canvi de pagar una quantitat elevada, que serviria per uniformar i alimentar els soldats que sí anaren. Així, els fills dels nobles, burgesos i camperols rics evitaven el perill de morir en la guerra a canvi de pagar. Aquest nou exèrcit, molt nombrós -els liberals mobilitzarien vora 500.000 soldats al llarg de la guerra- i millor equipat, seria el que finalment guanyaria la guerra als carlins.

4-**Desamortització de Mendizábal (1836):** La **desamortització*** implicava que els bens de l'església -en especial les terres però també els edificis de molts convents i monestirs que foren dissolts- passaven a mans de l'Estat. Després d'expropiats s'anirien venent en públiques subhastes als millors postors. Els objectius de la desamortització eren:

a) **Finançar l'exèrcit.** No sols aprofitant el producte de les vendes, a més part dels monestirs es convertiren en quarters de l'exèrcit.

b) **Crear una capa de xicotets productors.** Mendizábal apostà per que les terres s'haurien de vendre en xicotets lots, el que facilitaria que els llauradors humils en compraren. Els compradors es farien, lògicament, partidaris del liberalisme, ja que un triomf carlí els faria perdre les terres. Els governs posteriors incompliren açò, venent les terres ràpidament, en grans lots, de manera que sols les pogueren pagar compradors burgesos, nobles o llauradors rics.

-**Afeblir a l'església.** L'església era obertament partidària dels carlins, ja que els liberals amenaçaven els seus privilegis. Ara perderen la base del seu poder econòmic i el vaticà trencà relacions amb l'Estat espanyol. En uns anys l'estat va vendre el 60% de les seues propietats.

-**Obtindre garanties per al deute públic.** Part dels ingressos s'anaven en pagar els deutes de l'estat. A més, es podia pagar un 20% del preu en metàl·lic i la resta en deute públic.

[Posteriorment, els historiadors han comentat aquesta desamortització com una **oportunitat perduda per dur a terme una reforma agrària**. Com que les terres les compraren els rics, en lloc de repartir-se més la propietat, serví per concentrar-la encara més; el que tindria conseqüències greus amb la persistència dels latifundis* al sud i al centre de la península, el que provocarà conflictes importants al segle XX. A més, el sistema de vendes va afavorir l'especulació: els títols de deute públic estaven molt devaluats (es podien comprar per prou menys del preu nominal (teòric), ja que molts no confiaven en què s'arribaren a pagar algun dia), de manera que els compradors podien fer un doble negoci: comprar terres molt barates, ja que l'estat venia amb urgència i va saturar el mercat, i pagar amb deute públic que havien aconseguit per menys del seu valor.]

En febrer de 1836, es celebraren eleccions al parlament, aplicant la constitució de 1812, que varen guanyar els progressistes, resultat que Maria Cristina va decidir ignorar, designant un govern moderat. S'aprofitava així de la divisió dels liberals, recolzant-se en els moderats, que acceptaven mantenir l'Estatut Reial. La Regent, per tant, va tancar les Corts on hi havia una majoria progressista. Aquesta situació es mantingué fins agost del 1836 quan les noves derrotes militars provocaran un pronunciament de la Guàrdia Reial en el Palau de la Granja -aquest es denominà "Sergentada de la Granja"- . Els pronunciats obligaren a la Regent a designar un nou govern progressista, amb Mendizábal com a ministre.

El nou govern progressista, va decidir **abandonar la constitució de 1812**, que la major part del país ja considerava massa radical. Així, es convocaren eleccions a corts constituents*. [Corts destinades exclusivament a redactar una nova constitució; quan acaben la redacció, es convoquen noves eleccions] amb l'objectiu de reformar la Constitució de 1812.

Finalment, la **Constitució de 1837** va ser un text nou, que intentava aproximar les posicions de liberals moderats i progressistes i acontentar a la Regent. Es trobava per tant entre l'Estatut Reial i la Constitució de 1812. Característiques:

-Reconeix la **sobirania nacional però amb amplies atribucions per al rei**: la regent controlava l'executiu, i a més participa en el legislatiu, compartit amb les corts.

-**Amplies atribucions a la Corona**: convocar, dissoldre i suspendre les corts, nomenar i destituir ministres. Els progressistes varen confiar en que la regent utilitzara el seu poder de manera molt prudent, però erraren, ja que va abusar del seu poder.

-**Corts bicamerals**: Senat format per senadors de designació reial i Congrés amb diputats escollits per sufragi censatari masculí (2'2% de la població). [la de 1812, era unicameral]

-**Amplies llibertats**: d'imprensa, de premsa, de reunió, inviolabilitat del domicili, etc. més clares que en la Constitució de Cadis. Per exemple desapareix definitivament la censura previa*, avanç ja recollit per les corts de Cadis [Implicava que les publicacions havien de passar per la censura *abans* de ser impreses].

-**Estat no confessional**: "la nación se obliga a mantener el culto y los ministros de la religión católica que profesan los españoles". L'estat, al contrari que en 1812, no es reconeix com a catòlic però s'obliga a mantenir el culte i per tant posa al clergat a sou de l'estat. Es buscava així compensar a l'església i aplanar el camí per al restabliment de relacions, trencades per la desamortització.[Cal recordar que Espanya era profundament catòlica i l'enfrontament continuat amb l'església creava molts problemes].

La constitució de 1837 implantà definitivament el règim constitucional a Espanya, asentat en la Sobirania Nacional. Tot i això, tan sols va estar vigent tan sols huit anys, fins 1845, ja que els progressistes fracassaren en el seu intent de redactar una constitució que unira a tots els liberals -els moderats no l'acceptaren.

En setembre de 1837, aprovada la nova constitució, es tancaren les corts constituents i es convocaren noves eleccions a corts. Les eleccions les guanyaren els moderats que pujaren al govern. Aquest moment es considera **la fi de l'etapa revolucionaria**. [Les eleccions de 1837 passaran a la història d'Espanya per ser pràcticament les úniques que va perdre el govern que les convocava. Com a norma, fins 1931, tots els governs convocaven eleccions amb la seguretat de guanyar-les]

3.2- L'etapa final de la regència de Mª Cristina (1837-1840)

El nou govern moderat es trobà el país en una situació menys complicada. Les principals característiques de la nova etapa varen ser:

a) **El liberalisme polític ja es trobava plenament consolidat**, i amb ell, també es consolidà el **bipartidisme***, establint-se **un model polític que durarà fins 1868**, tota la monarquia d'Isabel II:

-Els liberals **moderats** era el partit que representava a les grans fortunes del país, tant l'alta noblesa com l'alta burgesia i els camperols rics. Prompte establiren una mena de pacte amb la Regent (que seguiria durant el regnat d'Isabel II): partidaris d'una monarquia forta, li donen molts poders a la reina, i aquesta, a canvi, sempre els ajudarà per que ocupen el poder tot el temps possible, sovint abusant del seu poder. També donen suport a l'església, que a canvi farà per que els catòlics donen suport als moderats, abandonant els carlins.

-Els liberals **progressistes**, per contra representaven a "les classes mitjanes" urbanes (burguesia mitjana, professionals liberals, advocats, metges, enginyers...). Eren majoritaris a les ciutats, on controlaven els ajuntaments, i molt importants a l'exèrcit. La seua base era urbana, de manera que la Milícia Nacional* de les ciutats, lluny de ser neutral, sempre actuarà com un cos armat a favor dels progressistes, fonamental en els futurs pronunciaments. Com que la Corona (Maria Cristina i Isabel II) sempre actuarà a favor dels moderats, i era quasi impossible guanyar unes eleccions que no organitzaves, als progressistes sols els quedarà el recurs del pronunciament.

[Es pot dir, en resum, que l'aliança dels moderats amb **l'església i la Corona** per acaparar el poder, deixava tan poc marge als progressistes que aquests sempre haurien de buscar el suport de l'altre gran poder de l'època, **l'exèrcit**. Controlar l'exèrcit es torna fonamental, de manera que els grans líders dels dos partits seran militars]

b) **La guerra carlina entrà en la seua recta final**. L'exèrcit liberal, potenciat per les reformes de Mendizábal, i liderat pel general Espartero, va començar a arraconar als carlins als seus territoris, on havien de sobreviure "a costa dels seus partidaris". En 1839, l'esgotament de l'exèrcit carlí va facilitar la fi de la guerra amb el "**conveni de Vergara**": un acord entre els generals Espartero (liberal) i Maroto (carlí). L'acord, simbolitzat per "l'abraç de Vergara", implicava que es perdonaria als soldats carlins que abandonaren les armes i els oficials carlins podrien integrar-se a l'exèrcit liberal si juraven la Constitució de 1837. Espartero es comprometia, a més, a demanar al govern que es respectaren els **furs Bascos i Navarresos**, que varen ser respectats, provocant que estos territoris comptaran d'ara en avant amb un estatus econòmic especial i mantingueren les seues lleis pròpies. Un sector del carlins, els "intransigents" no acceptaren l'acord i tractaren de seguir la guerra en el Maestrat liderats per Ramón Cabrera, fins 1840 quan escaparen cap a França. Així acabava una guerra que havia resultat molt sanguinària per a

l'època -s'estimen uns 20.000 morts en total.

c) **Es consoliden les noves formes de propietat de la terra:** com a efecte de la Revolució liberal, desaparegueren tots els sistemes de propietat propis de l'Antic Règim. Per un costat, es produí la, ja comentada, **desamortització de Mendizábal** de 1835 (que afectà als bens del clergat) i per un altre, es produí la **desvinculació*** de les terres de la noblesa (1837). Com ja hem vist, sota l'Antic Règim la propietat de la terra no pertanyia exclusivament a una persona o institució. Generalment un camp tenia un propietari teòric (generalment un privilegiat), diferent del llaurador que la treballava i amb el qual es repartia la collita. A més, l'església tenia dret a cobrar un 10% de la collita (el **delme***) i el propietari -noble o clergue- sovint no podia vendre el camp. A partir de la Revolució liberal es va procurar que totes les terres tingueren un únic propietari, que tinguera una **propietat plena**, que comportava llibertat per a vendre-les o llogar-les. Açò implicà que en totes les terres de senyoriu calia aclarir qui era el propietari legal -el noble o el llaurador que les treballava- i per això moltes vegades anaren a judici els nobles contra les comunitats locals. Generalment quan no hi havien documents que aclariren la qüestió, els jutges afavoriren als nobles. En la pràctica el que va passar és que al Nord de la península i en la Corona d'Aragó la noblesa quedà afeblida i molts llauradors passaren a ser propietaris plens. En canvi, en el sud i centre, la noblesa -que ja era molt poderosa- es va consolidar, en confirmar-se la propietat plena dels grans latifundis.

A nivell social, **els canvis en la propietat de la terra van donar lloc a la creació d'una nova elit política i econòmica.** La burgesia va poder comprar terres desamortitzades, fent-se terratinent. Un sector de la noblesa -en especial l'alta noblesa-, s'adaptà a la nova situació aprofitant-se dels nous drets: al ser propietaris plens podrien pujar els arrendaments sobre la terra, imposar condicions més dures que les habituals a l'Antic Règim i comprar-ne de nova. En canvi, un altra part de la noblesa, i en especial la xicoteta, en intentar mantenir el seu nivell de vida -tot i haver perdut els seus privilegis- acabaren malvenent les terres -que ara ja no estaven vinculades- en una o dues generacions. L'alta noblesa i la burgesia terratinent formarien la base del partit moderat amb tendència a unir-se en matrimoni en aquesta època (els nobles aportaven prestigi, els burgesos diners i dinamisme).

Entre 1837 i 1840 governaren els moderats. És una etapa en la que mantenen una actitud molt autoritària respecte de l'oposició progressista. Es plantejaren la reducció del dret a vot i l'eliminació de la milícia nacional, controlada pels progressistes, en haver finalitzat la guerra. La mesura que provocà finalment el pronunciament progressista, que acabà amb el govern moderat, va ser la **lleï d'ajuntaments de 1840**. Es pretenia que tots els alcaldes del país foren designats be pel govern (els de les capitals de les províncies) o be pel governador civil, també designat pel govern. Açò implicava que el govern moderat podria deixar a l'oposició sense ni un sol alcalde. Un pronunciament progressista recolzat per les principals ciutats, acabà amb el règim moderat en 1840.

3.3. La Regència d'Espartero (1840-1843)

L'alçament progressista en contra de la llei d'ajuntaments va comptar amb la participació de les milícies nacionals de les principals ciutats i una part de l'exèrcit liderada pel general Espartero. Este era l'heroi de la guerra carlina, i tenia l'aura pròpia d'un home "fet a si mateixa": tenia orígens humils, es va formar militarment durant la guerra de la Independència, i va participar a les guerres colonials a Amèrica. Es va convertir en el gran líder del partit progressista.

L'alçament provocà que **Maria Cristina, molt impopular, tinguera que exiliar-se** deixant sola a Isabel amb tan sols 10 anys. Les causes de la impopularitat de Maria Cristina eren evidents. Políticament s'havia decantat obertament pels moderats, incomplint el seu paper teòric d'àrbitre neutre de la política del país. D'altra banda, al poc de morir Ferran VII es va casar en secret amb un sergent de la Guàrdia Reial, amb qui, en 1840, ja havia tingut cinc fills -després en tindria tres més. Els constants embarassos, a més de deixar-li poc temps per ocupar-se d'Isabel i sa germana, la invalidaven legalment com a Regent, ja que tenia prohibit casar-se mentre ocupara la Regència. Finalment, sembla que es va portar amb ella totes les riqueses disponibles a palau, incloses les joies de la monarquia.

Les Corts, després de l'expulsió de Maria Cristina, decidiren que el nou Regent fora Espartero, que assumia així els amplis poders que la Constitució de 1837 atribuïa a la Corona. Espartero recuperà tot el programa progressista recuperant, per exemple, la venda de terres desamortitzades, que els moderats havien paralitzat entre 1837 i 1840. Espartero, però, es va distingir per tindre una mentalitat molt autoritària que li restà popularitat, fins i tot dins del seu partit. Per exemple, aprofitant les atribucions de la Corona, nomenava els seus ministres i organitzava els ascensos militars a partir de criteris d'amistat, el que creava malestar en els que l'havien dut al poder: el partit progressista i l'exèrcit.

El punt culminant de la seua impopularitat va ser la **revolta de Barcelona de 1842**: Aquesta va estar motivada per la política econòmica d'Espartero. El Regent, seguint les idees dels progressistes, era lliurecanvista. Aplicar aquesta política comercial implicava perjudicar al tèxtil català, ja que s'anava a obrir les fronteres als teixits de cotó britànics, molt més competitius. En eliminar l'aranzel, els obrers tèxtils de Barcelona es revoltaren, fent-se amb el control de la ciutat i muntant barricades* als carrers [barreres fetes amb pedres, carros, mobles, etc. Bloquejaven els carrers per al pas de les tropes i els vianants i servien de parapet per a la defensa armada dels revoltats]. Espartero, oblidant que els revoltats eren simpatitzants progressistes, controlà la ciutat bombardejant-la des de la fortalesa de Montjuïc. Un excés que el tornaria molt impopular a Catalunya.

En estiu de 1843, després dels successos de Barcelona, va quallar una àmplia coalició en contra d'Espartero, integrada per progressistes i moderats i, en concret, pel general Narváez, el que seria el nou líder moderat. Després d'un alçament que donà lloc a un enfrontament entre les

tropes d'Espartero i Narváez -en el que les tropes del Regent es canviaren de bàndol- el primer partí a l'exili, derrotat.

En aquest moment comença la **dècada moderada(1844-54)**, inici de la marginació quasi absoluta dels progressistes durant els 25 anys del regnat d'Isabel II. Etapa en la que tan sols governaren dos anys. La Regència d'Espartero també serví per reforçar la forta tradició de **militarització a la política espanyola**: l'exèrcit, des de la Guerra Carlina tenia molta influència en els canvis polítics. Com que els resultats electorals es sabien falsejats i poc representatius, s'utilitza molt la via del pronunciament per tal de canviar el govern, especialment per part dels progressistes que no tenen l'ajuda de la corona. Com a conseqüència d'aquest procés, ara, a més, **els grans líders dels diferents partits són militars** (Espartero, Narváez, més tard O'Donnell). Aquest lideratge militar, demostratiu de l'alt grau d'intervencionisme militar en la política es mantindrà fins l'inici de la Restauració (1875).

3.4. La Década Moderada (1844-54)

El partit moderat després del pronunciament de Narváez va acaparar el poder, deixant de costat als progressistes. La primera gran decisió que prengueren va ser avançar en un any la majoria d'edat d'Isabel, que **fou coronada com a Isabel II amb 13 anys**. Aquesta decisió formava part de l'**estratègia dels moderats per acaparar tot el poder**, ja que comptaven amb controlar la Reina per mitjà del seu entorn íntim, i especialment mitjançant sa mare.

El fet de tindre una reina-xiqueta feia que l'entorn íntim de la Reina fóra molt important. La reina, a més d'immadura, era molt creient i careixia de massa formació cultural, de manera que era fàcil víctima d'un entorn del que depenia. Aquest grup de persones que controlaven les decisions de la Reina es tornà molt important i és el que es denominava "**La Camarilla**". En ella estaven incloses les cuidadores, el confessor personal i la mateixa Maria Cristina, que tornà de l'exili i esdevingué el personatge clau de "La Camarilla" durant aquesta dècada. Es va casar oficialment i el seu marit va rebre un títol nobiliari: Duc de Riansares. "La Camarilla" va ser un important factor polític, sempre favorable als moderats i decisiu per mantenir i canviar governs, afavorint a un o altre sector del partit. Al temps que també va ser un important focus de corrupció. A mesura que passaren els anys i "la xiqueta es va fer dona", la camarilla prengué un paper clau per tal de filtrar l'accés a possibles amants inconvenients des del punt de vista polític -massa partidaris d'un sector moderat o dels progressistes-, objectiu que no sempre acompliren amb eficàcia, i que resulta ser una font inesgotable de maldecaps.

Narváez va ocupar la presidència del primer govern de la dècada (va ser president entre 1844-1846 i de nou en 1847-51). Més jove que Espartero, va lluitar contra els francesos dels "100.000 fills de Sant Lluís" i va arribar a General durant les guerres carlines. D'origen noble, era enemic declarat d'Espartero de temps de la guerra carlina.

El primer govern moderat de Narváez va començar la **reorganització de l'Estat d'acord**

amb les idees dels moderats. Feina que ja intentaren entre 1837-1840, però que Espartero va aturar en 1840. Ara disposarien dels temps necessari, durant el regnat d'Isabel II, per marcar la nova orientació de l'estat. Les **principals mesures** d'aquesta dècada varen ser:

a) Constitució de 1845: constitució moderada que canvià la progressista de 1837.

Característiques:

*Retalla moltes de les llibertats reconegudes en 1837. Per exemple, el govern controla la llibertat de premsa

*La **sobirania recau en el rei i en les Corts**, no exclusivament en la Nació: la Corona tenia àmplies atribucions (encara que cal recordar que, en 1845 la reina tenia 15 anys i estava sotmesa a fortes influències).

*El **parlament** era **bicameral**: el **congrés** s'escollia per sufragi censatari (un 1% de la població). El **senat** era exclusivament de designació reial, el nombre de senadors era il·limitat i el càrrec, vitalici (de per vida).

*L'Estat es declarava **confessional** i seguia obligant-se a pagar el culte (Es manté la línia d'acostament al Vaticà).

La **Constitució de 1845** és la més important d'aquesta etapa. En primer lloc, perquè va estar vigent durant els 24 anys de regnat d'Isabel II. A més, va servir de base i inspiració a la Constitució de 1876, que hauria de durar quasi mig segle (1876-1923).

b) Creació de la Guardia Civil (1844): implicava la **dissolució de la Milícia Nacional**. El nou cos tenia una funció de policia encarregada de la seguretat al camp i als pobles. Estava format per ex-militars i mantenien una rígida disciplina. Al contrari que la dissolta Milícia Nacional, el nou cos garantia una total fidelitat al govern.

c) Llei d'ajuntaments de 1845: Com s'havia vist en 1840, aquesta era una de les qüestions de major enfrontament entre moderats i progressistes. Ara, però, els moderats aconseguiren imposar la llei que volien. Els alcaldes serien designats pel govern en les capitals de província, i pel governador civil en els pobles. Encara que els regidors es triaven per sufragi, ara els alcaldes eren representants del govern.

d) Llei d'impremta de 1845: Implicava un major control sobre la premsa. Encara que no es tronava a la censura prèvia -eliminada per les constitucions de 1812 i 1837-, introduïa algunes normes de control de la premsa política. Per a publicar un diari polític calia dipositar una **fiança** elevada. Si el govern estimava que un periòdic s'excedia en les crítiques podia multar-lo (llevant diners de la fiança, no calia perseguir als editors) o segrestar la publicació.

e) Reforma de la Hisenda (1845): Impulsada per el ministro Alejandro Mon. Reorganitzà el sistema d'imposts vigent, en el que sobrevien impostos d'època medieval, que variaven segons les regions. Tractà de crear un sistema igualitari i més just, basat en:

-Impostos directes* (que es paguen depenent de les propietats), que taxaven els immobles, les terres, el bestiar, la indústria i el comerç. [Es consideren més justos, ja que es paguen en proporció a la propietat. L'equivalent actual seria la declaració de la renda].

-Impostos indirectes* [Taxen el consum, a tots per igual. L'equivalent actual seria l'IVA], en especial els impopulars **consums*** [impostos aplicats sobre productes de consum habitual com l'oli, la carn, el sabó o l'alcohol]. També es consideraven impostos indirectes els **monopolis** que la corona es reservava sobre productes com el tabac o la loteria. Com que sols els venia l'estat, controlava tots els beneficis.

En la pràctica, Mon pretenia que predominaren els impostos directes, més equitatius, però com que el cobrament depenia de la informació que facilitaven els ajuntaments, els fraus foren enormes. Així, calgué anar augmentant els consums, el que donà lloc a un malestar creixent entre la població.

f) Concordat de 1851: Ja en 1845 els moderats havien retornat a l'església totes les propietats desamortitzades però no venudes. Amb el concordat* [Un tractat entre el Vaticà i un estat per regular les seues relacions], es reconeixia la **religió catòlica com a única i oficial** de l'estat espanyol, reforçant allò recollit a la constitució de 1845. A més, es reconeixia el dret de l'església a controlar l'ensenyament públic tant a la universitat com a les escoles, on s'impartiria religió catòlica. Ni l'ensenyament ni cap publicació podien portar continguts contraris a les doctrines catòliques, el que implicava el **dret a exercir censura** per l'església. A canvi, l'església acceptava la venda de les terres ja desamortitzades i un cert control de la Corona sobre el nomenament dels seus càrrecs.

Aquest ampli control de l'església sobre les publicacions i la docència s'ha considerat en bona mesura responsable del retràs científic espanyol, ja que els sistemes educatius de la major part dels estats d'Europa no havien de patir cap control religiós.

g) La qüestió de la Corona: un dels principals maldecaps als que hagueren de fer front els governs moderats. A mesura que Isabel II entrava en l'adolescència començava a mostrar més interès pels homes, el que podia donar lloc a que les seues passions tingueren influència en la política de l'època. En 1847, abans de que la situació es complicara, el govern va decidir que calia casar-la. Es van barallar diferents possibilitats. Però es decidí com a millor opció el **matrimoni amb el seu cosí Francisco de Asís**. Políticament poc perillós -era més bé carlí- i es sospitava que de tendències homosexuals. La reina no volia aquesta boda, però la forçaren i açò ajuda a explicar que anara tenint molts amants en anys posteriors.

El cas és que la reina estava molt manipulada i les relacions amb els seus amants formaven part dels instruments de manipulació. La "camarilla" procuraria allunyar als candidats poc convenients (en el cas de Serrano, *el general bonito* destinant-lo a Granada) i afavoriria altres

menys problemàtics. La Reina va tindre, entre 1847 i 1868, almenys quatre amants, amb els quals tingué 5 fills i 7 aborts (dels 5 fills, el segon va ser un baró, el futur Alfons XII). Relacions que no sempre es van mantenir en secret i que anaren erosionant la seua popularitat en un país tan conservador i catòlic.

Com a conseqüència del debat sobre el matrimoni de Isabel II es va produir la **Segona Guerra Carlina (1846-1849)**. Guerra provocada per l'interès dels carlins per resoldre el "problema successori" casant a la reina amb el nou pretenent carlí, **Carlos Luis**, fill de Carlos María Isidro -i cosí d'Isabel. La guerra, provocada per la negativa del govern a la boda, es va produir sols en Catalunya. Fou una guerra de guerrilles difícil de separar del bandolerisme pur i dur, alimentada per joves que s'unien als carlins per no anar a quintes. Acabà amb una derrota dels carlins i una fugida a França de molts d'ells.

La **dècada moderada** va transformar el país, però en els seus últims anys l'oposició al govern va anar creixent fins provocar la caiguda del govern mitjançant un nou pronunciament militar. Podem apuntar **dos causes** que expliquen la caiguda dels moderats:

a) **La tendència dels moderats a monopolitzar el poder**: En aquesta època, a més del sufragi censatari molt restringit, abundava el frau electoral, de manera que en totes les eleccions al llarg de la dècada sempre guanyà el partit en el govern. A més, els moderats introduïren reformes amb l'objectiu de perpetuar-se en el poder, aïllant als progressistes, com la llei municipal i l'eliminació de la milícia nacional. Açò pràcticament obligava als progressistes a buscar l'ajuda de l'exèrcit.

b) **La creixent corrupció**: encara que seguien els deutes gracies a la desamortització i a les reformes de la hisenda, l'estat disposava de diners, el que va permetre incrementar les **inversions en obres públiques** (carreteres, ports i ferrocarrils). En concret els ferrocarrils, que es comencen a construir durant esta dècada, van ser un atractiu fons de corrupció, ja que els finançava l'estat però els construïen i gestionaven empreses privades, que s'emportaven els beneficis. Així, hi hagueren personatges que invertiren en ferrocarrils i gràcies a la seua proximitat al poder aconseguïen finançament de sobra per enriquir-se. Entre estos especuladors* eren coneguts el Marqués de Salamanca -ministre moderat i el milionari més famós de l'època, o el mateix padastre de la reina, el duc de Riansares. [Especular és fer un negoci que no crea riquesa, sinó que es limita a comprar i vendre en benefici d'un particular sense aportar cap millora al producte. En l'època un sinònim d'especulador era *agiotista*]

En 1854 el descontentament amb el govern per la corrupció va arribar als seus màxims. Un sector dels moderats i de l'exèrcit, organitzaren un pronunciament per tal de canviar el govern. L'alçament el liderà el general O'Donnell, i el manifest que recollia les seves demandes "manifest

del Manzares”, el va redactar el jove diputat moderat Cánovas del Castillo. El manifest, signat a Manzanares del Real per O'Donnell, buscava el suport dels progressistes, i per això recull les principals demandes d'aquest partit -millora del sufragi, retirada dels consums- entre altres peticions. L'alçament triomfà després d'un xicotet enfrontament militar entre les tropes del govern i els revoltats a Vicálvaro -la “vicalvarada”-, en produir-se revoltes a les grans ciutats i rebre el suport de la majoria de l'exèrcit. A Madrid s'assaltaren algunes cases d'especuladors i Maria Cristina fugí a l'exili.

3.5. el bienni progressista (1854-1856) i el final del regnat d'Isabel II (1856-1868)

En 1854 tornaren al poder els progressistes amb Espartero ocupant la presidència del govern però alguns dels ministres eren moderats (concretament O'Donnell). De nou es donà un govern progressista sota una corona que era partidària dels moderats, el que explica que durara tan poc.

Els progressistes feren una política de reformes molt activa, començant per la restauració de la Constitució de 1837, i la convocatòria d'eleccions per a Corts Constituents. Es redactà la **constitució de 1856** que s'anomena “non nata”, ja que **no s'arribà a aplicar**. La nova constitució era similar a la de 1837, però inclou:

*Sufragi censatari amb **més participació política**, el 5% de votants.

*Per primera vegada, **es reconeix la llibertat religiosa**. L'estat subvencionava l'església catòlica però no es pot perseguir a ningú per les seves idees religioses.

*Diputacions i ajuntaments triats per sufragi (tot el contrari de la llei municipal de 1845).

Espartero restaurà la Milícia Nacional i a més aprovà noves lleis. Les principals mesures aprovades durant el **Bienni Progressista** van ser:

a) **Desamortització de Madoz (1855)**. En aquesta ocasió es vengueren les terres de l'església que encara no s'havien venut però també terres de l'Estat, municipals (propietat dels ajuntaments) i comunals (dels pobles). Resultà més completa que la de Mendizábal, ja que tots els partits assumiren que era un procés beneficiós per al país. Així, es desamortitzaren més terres, i el procés de venda s'allargà per més temps, de manera que **s'obtingueren quasi el doble d'ingressos** que amb la desamortització anterior. L'objectiu d'aquesta desamortització era anar cobrint el deute de la hisenda i, en especial, **finançar la construcció de la xarxa de ferrocarrils**.

La venda d'aquestes terres va afectar especialment als jornalers i llauradors, que obtenien part dels seus recursos treballant les terres comunals i municipals. Un dels problemes d'aquesta desamortització va ser el fet que, en vendre's terres municipals -que els ajuntaments solien llogar per obtenir ingressos-, **els ajuntaments quedaren sense recursos per a fer front al manteniment de les escoles primàries**, de les que s'havien de fer càrrec. Açò afectà greument a l'ensenyament primari i va perpetuar les elevades taxes d'analfabetisme.

b) Llei general de ferrocarrils (1855). Entre 1844 i 1852 s'havien construït a Espanya tres línies de ferrocarril, totalment desconectades. Els progressistes es proposaren dissenyar i finançar una xarxa radial que, com la xarxa de carreteres en temps de Carles III, connectara Madrid amb els principals ports i fronteres. Encara que incrementaren molt la inversió, tractant que la construcció fóra ràpida, mantingueren el model d'inversió pública en forma d'ajudes a les empreses privades de ferrocarril. Les empreses encarregades d'una línia rebien subvencions públiques i la concessió de la seua explotació durant 99 anys. El procés de construcció -que s'allargà prop d'una dècada- va atraure a constructors francesos i anglesos que s'aprofitaren de la possibilitat d'importar sense aranzel per a introduir tot el material de l'estranger [açò ha estat vist pels historiadors com una "oportunitat perduda" per a la siderúrgia espanyola].

[Nota: aquestes concessions de 99 anys haurien de donar lloc a una reversió a l'estat passat aquest termini. En la pràctica, la Guerra Civil espanyola va accelerar la seua tornada a l'estat: en 1939 les línies estaven prou destrossades i les concessions a punt d'acabar, de manera que les empreses es negaren a reparar-les i les lliuraren a l'estat. En aquest moment, Franco crea RENFE i recuperà el control de tots els ferrocarrils espanyols, nacionalitzant-los.]

En 1856 es produí un enfrontament dins del govern entre el president Espartero i el ministre O'Donnell. La reina prengué partit per O'Donnell i Espartero va dimitir i es retirà de la política. A partir d'aquest moment finalitzà el **Bienni Progressista** i començà l'**etapa final del regnat d'Isabel II (1856-68)**. Dotze anys en els que s'alternen en el poder els moderats -el "govern curt" de Narváez (1856-1858) i un nou partit, la **Unió Liberal**, creat per O'Donnell com a base del seu govern. Es va pensar com una unió dels sectors menys radicals dels moderats i els progressistes. Amb el suport del nou partit, O'Donnell va governar durant cinc anys seguits -el "govern llarg de O'Donnell" (1858-1863).

Durant aquesta etapa tornaren les polítiques de la dècada moderada, amb mesures com la restauració de la Constitució de 1845 i la nova dissolució de la Milícia Nacional. Aquesta llarga etapa es caracteritzà per:

- **Llei d'ensenyament (1857):** Coneguda com a "Llei Moyano" pel ministre que l'aprovà. L'Estat assumia l'ensenyament com una obligació, però en la pràctica la inversió va ser mínima i sols es finançava a les universitats i els escassos instituts de secundària. Les escoles es van deixar en mans d'ajuntaments que "no tenien ni un duro".
- **Expansió econòmica i forta inversió en obres públiques** gràcies als diners de la desamortització. És l'etapa principal de la construcció del ferrocarril, dels principals ports i l'inici dels eixamples de les grans ciutats.
- **Política internacional activa** per primera vegada en mig segle. En especial va fer una

política d'acompanyament de la política exterior francesa amb intervencions militars a Mèxic i Indoxina. Es va fer una guerra contra Marroc per consolidar Ceuta i Melilla, en la que destacà el general **Prim**, que esdevé el nou líder emergent del progressisme.

A partir de 1864 s'inicia una **greu crisi econòmica** amb molt males collites, que afectaren al moviment ferroviari i feren que s'enfonsara la borsa. La crisi econòmica, afegida a les protestes de l'oposició, tornaren a iniciar un seguit de pronunciaments –amb un paper actiu de **Prim**, que s'hagué d'exiliar- fins que en setembre de 1868 es produí la “Revolución Gloriosa”, inici del **Sexenni Democràtic**).

[NOTA: l'etapa 1864-1868 està més explicada com a antecedents a l'inici del tema següent.]